

BENO KOTRULJEVIĆ, O TRGOVINI I O SAVRŠENOM TRGOVCU,
 Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1985, 283 str.

Nedavno je naša znanstvena i kulturna javnost dobila na uvid prvi svezak novopokrenute edicije JAZU — DJELA ZNANOSTI HRVATSKE, čiji je zadatak prezentirati djela hrvatskih znanstvenika iz prošlosti, koja su teško dostupna uslijed davnih i malih naklada, jezika kojim su pisana, ili zato što su ostala u rukopisu. Pored upravo objavljene Kotruljevićeve knjige, u pripremi su izabrana djela Franje Petrića (Franciscus Patricius), Nikole Vitova Gučetića (Niccolo Vito di Gozze), a formiran je i odbor svih razreda Akademije za izdavanje Sabranih djela Jurja Križanića. Prema pogovoru urednika, akademika Vladimira Stipetića, »Računa se da će se u dogledno vrijeme objaviti tiskom i u prijevodu stotine vrijednih, a sada slabo poznatih djela znanstvenika Hrvatske« (282).

Beno Kotruljević (Benedetto Cotrugli) rođen u Dubrovniku, negdje početkom XV. stoljeća, a umro u južnoj Italiji 1469. g. Dakle, njegov se životni, pa i djelatni vijek, podudara s najekspanzivnijim periodom dubrovačke privrede, vremenom u kojem je Republika akumulirala kapitale presudne za njezin daljnji razvoj. Beno je odrastao u vrlo znamenitoj trgovačkoj obitelji, pa je tako bio u prilici da stekne vrlo zavidno obrazovanje iz područja filozofije i prava, koje je nadopunio studijem u inozemstvu. U zrelijoj je dobi, kako sam piše na početku svoje knjige, »nakon što je usud, ili bolje bog dopustio da smo bili otrgnuti od nauke i prebačeni u trgovinu« (125), susljedno obiteljskoj tradiciji, nasljedovao oca, veoma ugledna trgovca (zakupnika apulijskih solana i napuljskog novca za Ivane II), kojem je Republika povjeravala važna poslanstva poput onih Zigmundu (1417. i 1432) ili napuljskoj kraljici (1429).

Vođen svojim trgovačkim interesima Beno 1440. putuje na Siciliju i sjevernu Afriku, a ubrzo širi svoje poslovanje i na Kataloniju. Tako boravi u Barceloni, nabavlja visokokvalitetnu sirovinu za sve poletniju dubrovačku proizvodnju sukna. Nakon povratka u Dubrovnik nastavlja trgovati s Katalonijom razmjenjujući vunu za srebro uvezeno iz bosanskih i srpskih rudnika. Svoj veliki poslovni talent Kotruljević najočitiše demonstrira otkupljujući vrlo povoljno od dubrovačke vlade njena potraživanja prema aragonskom kralju. Ovaj poslovni potez kojim je zapravo uspio unovčiti svoje veze na napuljskom dvoru donio mu je velik profit, ali ga je doveo i u sukob s Dubrovnikom budući da se nije držao preuzetih obveza. Zbog njegovih prisnih veza s napuljskim kraljem Republika odgađa sankcije prema njemu ali i ustraje u svojim potraživanjima sve do Kotruljevićeve smrti. Vlada ga je na zahtjev kralja Alfonsa čak imenovala svojim konzulom u Napulju. Beno je 1458. boravio u rodnom gradu, ali u svojstvu kraljeva poslanika. Prilikom tog posjeta njegovi odnosi s vladom su se zaoštrili tako da ga slijedeće godine poziva na sud, međutim se na kraljev zahtjev ročište odgađa. Zabilježen je Benov boravak u Dubrovniku prilikom njegovog puta u Bosnu 1462, gdje je najvjerojatnije trebao osigurati podršku hercega Stjepana Vučića za svog gospodara. Arhivski izvori ne bilježe osudu na progonstvo koju znatno kasnije spominje Serafim Crijević iako je potpuno jasno da se Republika teško odricala svojih opravdanih potraživanja prema Kotruljeviću. Zbog nepostojanja napuljske arhivske građe teško je rekonstruirati Benovu djelatnost nakon preseljenja u Italiju. Pouzdano je da je kao i otac obavljao funkciju upravitelja napuljske kovnice. Najvjerojatnije je taj položaj stekao je u vrijeme kralja Alfonsa. Serafim Crijević pripisuje mu vrlo ugledne sudske funkcije u Napuljskom kraljevstvu, ali nažalost u suvremenim izvorima toj tvrdnji ne nalazimo potvrde.

Pored trgovačkih i diplomatsko-političkih poslova, Kotruljević je uspio posvetiti se i knjizi, svojoj istinskoj i najdubljoj sklonosti. Intelektualni angažman upotpunjuje sliku čovjeka koji je potpuno akceptirao sve vrline svoje epohe. Iz,

nažalost, jedinog njegovog sačuvanog djela, doznajemo u VI. poglavlju četvrte knjige »O ženi trgovčevoj« (216) za postojanje jednog ranijeg rada. Kotruljević se poziva na svoju raspravu »De uxore docenda« kojoj se, kao i »Della natura dei fiori« već u Appendinievo vrijeme zameo svaki trag. Dizionario biografico degli Italiani (Roma, 1984), na stranici 448, kako donosi Rikard Radičević (44), spominje i četvrto djelo našeg autora — »Della navigazione«.

Pisanje djela »Della mercatura et del mercante perfetto«, Kotruljević je, kako veli na kraju četvrte knjige, ponovno se obraćajući Franu Stjepoviću, dovršio 25. kolovoza 1458, u dvorcu Serpici, pored Napulja, kojim tad hara kuga (231). Djelo je podijelio na četiri knjige naslovljene: »O porijeklu, oblicima i biti trgovine«, »O trgovini«, »O vještini trgovanja« i »O vještini trgovanja«. U svom komentaru Rikard Radičević je predložio naslove knjiga s obzirom na njihov sadržaj, formulirajući ih terminologijom suvremene ekonomske znanosti — i to: Poslovanje privredne organizacije; O poslovnim knjigama, Čovjek kao faktor rada poduzeća; Organizacija poslovnih prostorija (58).

Kotruljević je djelo posvetio »Gosparu Franu Stjepoviću, veoma glasovitom dubrovačkom trgovcu« (124), s kojim je autor, s obzirom na vrlo prisan način obraćanja, svakako bio veoma intiman. U posveti (124—126) informira o motivima koji su ga naveli na pisanje ovakve studije. »U trgovačkoj vještini zatekoh nepodobnost, nered, raspuštenost i ispraznost.« Zato će Kotruljević nastojati sistematizirati svoje spoznaje o trgovini, na osnovi svog bogatog obrazovanja, kao i iskustva. Jasna je njegova namjera da pouči i svijest o visokoj vrijednosti samog djela. Da bi knjizi osigurao komunikativnost i učinio je što dostupnijom onima kojima je namijenjena — trgovcima, odlučio je pisati talijanskim jezikom — jezikom trgovine umjesto latinskim — jezikom znanosti.

Od časa kada je knjiga napisana pa do njezina tiskanja prošlo je više od sto deset godina, što je i naglašeno na naslovnoj stranici prvog izdanja (117). Kotruljevićeva knjiga nastala je u vrijeme kada se tisak tek počinje organizirati pa je zasigurno širena na tada uobičajen način — prepisivanjem. Iz posvete Ivana Guiseppia (str. 120—123) doznajemo da je on, budući i sam Dubrovčanin, »... Iz želje da prodičim našu toliko slavnu domovinu, koja je s tolikim uspjehom dala na trgovinu, i da joj budem od koristi...« knjigu dao »...s mnogo truda i troška...« prepisati. Zatim ju je dao na uvid i sud mnogim uglednim osobama. Budući da je dobio povoljna mišljenja, pristupio je tiskanju 1573, posvećujući je uglednom trgovcu Franu Radaljeviću.

Uskoro se, iste 1573, pojavilo drugo izdanje koje umjesto Guiseppieve posvete sadrži posvetu Francesca Patritiusa (Franje Petrića) Giacomu Ragazzoniu. Petriću je rukopis bio dat na ogled te ga je on ispravio od mnogih grešaka nastalih prepisivanjem radi umnožavanja. Tako je naš znameniti filozof postao recenzent, priređivač i izdavač Kotruljeviću.

Godine 1582. u Lyonu izlazi prvo francusko izdanje naslovljeno *Traicte de la marchandise et du parfait marchand, traduit de l'italien de Benoist Cotrugli Raugneau, par Jean Boyron, oeuvre tres — necessaire a tout marchand, Lyon 1582.*

Četvrto izdanje (treće talijansko) izlazi 1602. u Brescii s posvetom Francescu Pesentiu, trgovcu iz Bergama.

Akademijino izdanje Kotruljevićeve knjige pripremili su i obradili Rikard Radičević i Žarko Muljačić. Tekst su dovršili još krajem 1957, ali je uslijed uobičajenih financijskih neprilika, kao i nesporazuma pisca i recenzenta (prema pogovoru urednika, 283), predan u tisak tek u srpnju 1985. Tako je i ovo Kotruljevićevo izdanje dugo čekalo da ugleda svjetlo dana čime je bila oštećena znanstvena i kulturna javnost. U međuvremenu je izašao reprint Kotruljevićeve knjige (izdanje Saveza računovodstvenih i financijskih radnika Hrvatske i Sveučilišne naklade

Liber, Zagreb 1985), pa se za ovo izdanje odustalo od tiskanja izvornika, te prijevod djela M. Zebića (u *Život i rad Dubrovčanina Benka Kotruljića i njegov spis o trgovini i o savršenom trgovcu*, Titograd 1963).

Prijevod Kotruljevićeva djela za Akademijino izdanje napravio je Žarko Mujić koji je poredbenim pristupom dosadašnjim otklonio mnoge greške nastale prepisivanjem kao i tiskarske. Posebnu vrijednost predstavlja njegov komentar u kojem identificira mnogobrojna djela iz kojih Kotruljević donosi citate, ponekad čak koristeći inkunabule.

Rikard Radičević je nastojao uglavnom na osnovi literature donijeti brojne podatke o Kotruljevićevu životu i djelovanju i o njegovoj obitelji, te u odjeljku Historijske perspektive (15–30) dati društveni i politički kontekst u kojem je nastala njegova knjiga. Valja naglasiti da je Momčilo Spremić još 1971. objavio vrlo kvalitetan tekst o Kotruljeviću baziran na vlastitim arhivskim istraživanjima (u *Dubrovnik i Aragonci 1442–1495*, Beograd 1971) koji Radičević nije uzeo u obzir priređujući svoj tekst za tisak osim što je to najavio u predgovoru. Radičevićovo prezentiranje Kotruljevićevog vremena svojom izrazito niskom razinom ne zadovoljava nužan kriterij koji nameće jedno suvremeno kritičko izdanje.

Posebno je zanimljivo Radičevićovo poglavlje Komentar knjige o trgovini i o savršenom trgovcu (Iz perspektive današnje znanosti o ekonomici poduzeća) (62–116) koje predstavlja specijalistički komentar jednog od najstarijih djela o trgovini uopće, koje je bez sumnje znatno utjecalo na razvoj ekonomske znanosti. Autor se posebno bavi pitanjem primata Kotruljevićeve knjige s obzirom na Paciolievu. Naime, 1494. objavljena je u Veneciji knjiga *Summa Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita*, Luke Paciolla koja se najčešće smatra najstarijim djelom iz područja ekonomike poduzeća i dvojnog knjigovodstva, i to zato jer je prva tiskana. Kotruljevićeva je knjiga u vrijeme objavljivanja Paciolieve već decenijama upotrebljavana u prijepisima, a Radičević ne isključuje mogućnost da ju je i sam Pacioli imao u rukama. Valja napomenuti da u novijoj literaturi postoje i nešto drugačiji stavovi o Kotruljevićevom djelu (D. Alfier, *Ekonomski mislioci starog Dubrovnika*, Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15. do 20. stoljeća, Zagreb 1984, 1–14).

Dostupnost Kotruljevićeva djela svakako će zaintrigirati historičare. Valjalo bi očekivati dvije nove kvalitete. Naime dosad se često u pregledima dubrovačke povijesti zaboravljalo na ovog važnog autora ili se samo spominjao (nerijetko s pogrešnim podacima, pa se tako godina prvog objavljivanja zamjenjivala s godinom dovršenja teksta!), ili je u najboljem slučaju knjiga spominjana u odjeljcima o znanosti bez pokušaja da se pojava jednog ovakvog autora poveže sa zamahom dubrovačke privrede u prvoj polovini XV. stoljeća! Nadalje Kotruljevićeva knjiga nije samo traktat o trgovini koji bi se iscrpljivao analizama ekonomskih historičara nego i vrlo poticajan povijesni izvor koji nam dragocjeno svjedoči o mnogobrojnim aspektima onodobne svakodnevice. Širinu Kotruljevićeva interesa ilustrirat će neki naslovi njegovih poglavlja: O molitvi, O milostinji, O slučajevima dvoumice da li je nešto dopušteno ili nije, O skladnosti trgovčevoj, O stidljivosti trgovčevoj, O trgovčevoj kući, O trgovčevoj odjeći i ukrasima, O pokućstvu i namještaju trgovčevu, O ženi trgovčevoj, O njezi i odgoju djece, O svršetku trgovčevu.

Ivica Prlender

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUS, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 5000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1988.